

ნებისყოფის როლი მიზანდასახული ქცევის განხორციელებაში

ინგა სიჭინავა
დოქტორანტი

ნებისყოფის რაობის, დამახასიათებელი ნიშნებისა და პიროვნების ქცევაზე მისი ზემოქმედების საკითხი დღემდე შეადგენს თანამედროვე ფსიქოლოგიის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემას. მეცნიერებაში ყველაზე გავრცელებული შეხედულების მიხედვით, მიზანდასახული ქცევის უმთავრეს წყაროს წარმოადგენს მიღწევისა და წარმატების მოთხოვნილება. იგი, ერთსა და იმავე დროს, ადამიანის ქცევის წამყვანი ძალაცაა და მოტივიც. ზოგადად, მოთხოვნილებები განაპირობებენ ქცევის სამ სახეს: **იმპულსურს, კომპრომისულსა და ნებელობითს**. მოთხოვნილება პიროვნების ნებას არ ემორჩილება. ის ყოველგვარი განზრახვის გარეშე ჩნდება და მოცემულ სიტუაციაში, თავის მხრივ, მისი დაკმაყოფილებისათვის საჭირო ქცევის იმპულსებსაც იძლევა. ქცევა, რომელსაც მოთხოვნილების იმპულსი მართავს, არაა ნებისმიერი – ისიც იმპულსურ ხასიათს ატარებს.

ხშირად ადამიანები, განსაკუთრებით ექსტრემალურ სიტუაციაში, **იმპულსურ** ქცევას მიმართავენ ხოლმე, რომელსაც ძლიერი მოთხოვნილება განაპირობებს. მოთხოვნილების იმპულსით განსაზღვრულ ქცევას, იმპულსურ ქცევას უწოდებენ. იმპულსური ქცევის სუბიექტი ისეთ მოქმედებას ახორციელებს, რომელსაც მოთხოვნილების დაკმაყოფილება უნდა მოჰყვეს შედეგად[1].

რაც შეეხება **კომპრომისულ ქცევას**, სოციალური განწყობისა და ქცევის შესატყვისობის საკითხი დღემდე სოციალური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემად რჩება. აქ საუბარია იმაზე, რომ უმრავლეს შემთხვევაში ქცევის წინ ხდება სუბიექტის ძალთა ორგანიზაცია იმ გარემო სიტუაციის შესატყვისად, რომელშიც ქცევა უნდა გაიშალოს. ამგვარი ქცევა შეუსაბამობაში მოდის პიროვნების შინაგან მდგომარეობასთან. იგი განისაზღვრება როგორც არანამდვილი, რადგან მასში პიროვნება არასწორად

წარმოადგენს საკუთარ თავს, თავის განწყობებსა და გრძნობებს. ამგვარ ქცევას ძირითადად ადგილი აქვს ე. წ. იძულებითი თანხმობის სიტუაციაში, როდესაც სუბიექტი ამა თუ იმ სახის ზეწოლას განიცდის. კომპრომისული ქცევის დროს ვლინდება თვითრეგულაციის, თვითშეკავების უნარი, ანუ ამ შემთხვევაში პიროვნებამ უნდა აკეთოს ის, რაც, შესაძლოა, ამჟამად ნაკლებად სურდეს, მაგრამ რასაც მეტი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა და ღირებულება გააჩნია. იძულებითი თანხმობის სიტუაციაში განხორციელებული, საკუთარი პოზიციისაგან განსხვავებული ქცევა, დ. უზნაძის კლასიფიკაციის თანახმად, იმპულსურსა და ნებელობით ქცევას შორის შუალედური ქცევის ფორმას განეკუთვნება და, ამდენად, როგორც ნებელობითი, ისე იმპულსური ქცევის ნიშნებს ითავსებს.

ქცევის მესამე სახედ ვგველინება **ნებელობითი**, ანუ ნებისყოფით განპირობებული ქცევა. ნებისყოფა არის პიროვნების ფსიქიკის მართვის მექანიზმი, რომლის საშუალებითაც ადამიანს შეუძლია გადალახოს ბიო-მოთხოვნილებები და დაიკმაყოფილოს ფსიქო-სოციალური ანუ მაღალი მოთხოვნილებები. ქცევის, მოქმედების არჩევის დროს ადამიანები ხშირად მაღალ (ზოგჯერ უმაღლეს სოციალურ) და შორეულ მიზნებს ანიჭებენ უპირატესობას. სწორედ ეს გახლავთ ნებისყოფის გამოვლენა. ადამიანები შრომობენ, ქმნიან მატერიალურ და სულიერ ღირებულებებს არა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ეს ღირებულებები სადღეისო აქტუალურ მოთხოვნილებებზე გვევლინებიან, არამედ მაშინაც, როცა ისინი შემდგომში აუცილებელია (ან კიდევ შესაძლოა გახდნენ საჭირო) ადამიანთა არსებობისათვის.

მეცნიერებაში ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული შეხედულების მიხედვით, ნებისყოფა არის მისწრაფება, რომელიც საფუძვლად ედება მიზანდასახულ აქტივობას. ცხოველს არა აქვს ნებისყოფა და, შესაბამისად, არც მიზანდასახული ქცევა, რადგანაც მას არ გააჩნია ცნობიერება და საკუთარი ქცევის მართვის უნარი. ცხოველის მთელი აქტივობა, თავიდან ბოლომდე, ცნობიერების გარეშე მიმდინარეობს, რის გამოც იგი ინსტიქტურ ხასიათს ატარებს.

სულ სხვაა ადამიანი. ადამიანის ერთ-ერთი ყველაზე დამახასიათებელი თვისება ის არის, რომ მას აქვს ცნობიერება, რომელიც

შესაძლებლობას იძლევა მისწრაფების საგანი და განხორციელების გზები წინასწარ, მოქმედების დაწყებამდე წარმოიდგინოს და გაითვალისწინოს. ამიტომ ნორმალური ზრდასრული ადამიანის აქტივობა ყოველთვის მიზანდასახულ ხასიათს ატარებს – მიიმართება გარკვეული მიზნისაკენ, რომელსაც თვითონ მოქმედი სუბიექტი უმეტესწილად აშკარად ხედავს და განიცდის. შესაბამისად, ნებისყოფა არის ადამიანის ის აუცილებელი თვისება, რომელიც პიროვნების მიზანდასახულობას განაპირობებს.

ნებისყოფის და, მაშასადამე, მიზანდასახული ქცევის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი თვისებაა **შეუპოვრობა**. ფაქტია, რომ ის ახასიათებთ მხოლოდ და მხოლოდ მტკიცე ნებისყოფის ადამიანებს, რადგან თავად ტერმინის განმარტების მიხედვით: შეუპოვრობა ეს არის მყარი ჟინი და შეუდრეკელობა მოქმედებებში, სირთულეების, დაბრკოლებებისა და იმედგაცრუებების მიუხედავად. ჯონ კალვინ კულიჯის აზრით, „არაფერს შეუძლია შეუპოვრობის შეცვლა. ტალანტი ვერ შეცვლის მას. არაფერია უფრო მეტად ჩვეულებრივი, ვიდრე ხელმოცარულები, რომელთაც ტალანტი გააჩნიათ. გენიალობასაც არ შეუძლია მისი შეცვლა. ვერაფრის მიმღწევი გენიოსები თითქმის ლეგენდებში შევიდნენ. განათლებაც ვერ იქნება შემცვლელი. მსოფლიო სავსეა განათლებული რენეგატებით. მხოლოდ შეუპოვრობა და სიმტკიცეა ყოვლისშემძლე“ [3].

შეუპოვრობა – ეს არის ადამიანის თვისება არასოდეს დანებდეს წინააღმდეგობებს. ჰენრი ფორდი დამარცხებას უწოდებს კიდეც ერთ შესაძლებლობას, რომელიც საშუალებას აძლევს ადამიანს უფრო ჭკვიანურად დაიწყოს ყველაფერი თავიდან ანუ დამარცხება სხვა არაფერია, თუ არა გაკვეთილი მომავალი წარმატებისათვის. სწორედ ამგვარი აზროვნება აყალიბებს ადამიანს შეუპოვარ პიროვნებად. ამიტომ, თუკი ადამიანს ექნება წინასწარი მზაობა სირთულეებისადმი, რომლებიც გარდუვალია მომავალი წარმატების ძიების გზაზე, მაშინ მას გარანტირებული ექნება წარმატებაც, რადგან სწორედ ეს მზაობა შეიძლება აღმოჩნდეს ყველაზე დიდი პირადი აქტივი გამოავლინოს შეუდრეკელობა მათი დაძლევისადმი. ფაქტიურად შეუპოვრობა არის პიროვნების თვითრწმენისა და წარმატების უნარის ქემმარიტი საზომი.

არსებობს კიდევ ერთი კარგი თვისება – **გამბედაობა**, რომელიც საშუალებას აძლევს პიროვნებას შეინარჩუნოს სიჯიუტე და შეუპოვრობა გაჭირვებისა და იმედგაცრუების დროს. რთული სიტუაცია შეიძლება ნებისმიერ დროს შეიქმნას და, თანაც, სავსებით მოულოდნელად. ადამიანები ყოველდღიურად გადიან „შეუპოვრობისა და გამბედაობის ტესტს“, როდესაც გაუთვალისწინებელ გართულებას, იმედგაცრუებას, შეფერხებას, მარცხს ან საყოფაცხოვრებო კრიზისს ეჯახებიან. სწორედ ასეთ სიტუაციაში აკეთებს პიროვნება საკუთარი თავის დემონსტრირებას სინამდვილეში. ბერძენი ფილოსოფოსი ეპიქტეტე ამბობს: „გარემოებები არ ქმნიან ადამიანს. ისინი მხოლოდ საკუთარი თავის გამოვლენაში ეხმარებიან“ [3].

ცხოვრების ერთ-ერთი გარდუვალობა არის მუდმივი სირთულეები და კრიზისები. თუ პიროვნება მოვლენებით დატვირთულ ცხოვრებას ეწევა, იგი მუდმივად „ეჯახება“ წვრილი პრობლემებისა და სიძნელების უწყვეტ რიგს. და რაც უფრო დიდია მიზნები, მით უფრო მეტია მათი სიმძიმე. ამიტომ ერთადერთი ფაქტორი, რომლის მართვაც თავად შეუძლია პიროვნებას – არის საკუთარი რეაქცია წამოჭრილ სიძნელებებსა და შეფერხებებზე. მათზე პოზიტიური და კონსტრუქციული სახის რეაგირებით, ყოველ ჯერზე, იგი ხდება უფრო ძლიერი და უფრო მეტი უნარის მქონე გაუმკლავდეს მომავალ პრობლემებსა და კრიზისებს. ასეთი პიროვნება წარმოადგენს ძალას, რომელიც მუდამ პოულობს მათი დაძლევის საშუალებებს. დიმიტრი უზნაძე ამბობს: „როდესაც თამამად მოქმედებთ, უხილავი ძალები გეხმარებათ და გამბედაობის თითოეულ აქტს მიჰყავხართ თქვენი გამბედაობის ზრდისა და მზადყოფნისაკენ, მომავალში გამოავლინოთ კიდევ უფრო მეტი სიმამაცე“¹.

აქვე აღსანიშნავია პიროვნების თვისება, რომელიც ზომიერების ფარგლებში ურიგოდ არ ითვლება პიროვნებისთვის. ეს არის **სიჯიუტე**. ის საკმაოდ ძლიერი თვისებაა. ჯიუტი ადამიანი ყველა შესაძლებლობას ხმარობს მონინალმდგვის ნებისყოფის დაძლევისა და თავისი სურვილების გატანისათვის, რასაც იგი ხშირად ახერხებს კიდევ. მაგრამ ასეთ რამეს მას ნებისყოფის სისუსტეში –

1 დ. უზნაძე. ზოგადი ფსიქოლოგია. თბ., 1940, გვ. 215.

უნებისყოფაში უთვლიან და არა ნებისყოფის სიძლიერეში.

თვითდისციპლინა – ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი თვისებაა მიზანდასახული ქცევის განსახორციელებლად და წარმატების მისაღწევად. ეს არის უნარი, ადამიანს შეეძლოს აკეთოს ის, რაც გასაკეთებელია, მაშინ როდესაც ამას საქმე მოითხოვს, იმისგან დამოუკიდებლად, მოსწონს თუ არა მას ამის კეთება. თვითდისციპლინას სჭირდება თვითკონტროლის, საკუთარი თავის ფლობის, საკუთარ თავზე პასუხისმგებლობის აღების უნარი. თვითდისციპლინის თითოეული აქტი აძლიერებს და ამყარებს პიროვნების სხვა დადებით, სასარგებლო ჩვევებსა და თვისებებს. თვითკონტროლი ზრდის საკუთარი თავის მიმართ პატივისცემის გრძნობას¹.

ამრიგად, პიროვნების ყველა ზემოთჩამოთვლილი თვისება მჭიდროდ არის დაკავშირებული ნებისყოფასთან. სწორედ ნებისყოფა წარმოადგენს ადამიანის იმ ძირითად პიროვნულ თვისებებურებას, რომელიც მას მიზანდასახული ქცევის განსახორციელებლად აღძრავს და წარმართავს. ნებისყოფა არის პიროვნების ის ძირითადი და სპეციფიკური თვისებებურება, რომლის გამოც იგი ადამიანურ სიმაღლეზე დგება და ნებისმიერი ქცევის წამყვანი და მარგანიზებული ფაქტორი ხდება. ყოველი ქცევა მიჰყავს თვითონ პიროვნებას, როგორც ნებისყოფის მქონე არსებას, რომელიც ფლობს საკუთარ თავს და მას იმას აკეთებინებს, რასაც მისგან, ყველა კერძო შემთხვევაში, საზოგადოება და ცხოვრების პერსპექტივა მოითხოვს.

ნებისყოფა პიროვნებას ხდის იდეურს და პრინციპულს, ხოლო უნებისყოფო, უპრინციპო ადამიანი გაურბის მაღალი მიზნების განხორციელების გზაზე წამოჭრილ სერიოზულ სიძნელეებს, პასიურად მიჰყვება და ემორჩილება აქტუალურ მოთხოვნილებათა იმპულსებს.

ამრიგად, რაც უფრო მტკიცე ნებისყოფის მქონეა ადამიანი და რაც უფრო კარგად იქვემდებარებს იგი მოთხოვნილებათა იმპულსებს გონიერების საზღვრებში, მით უფრო კრიტიკულიცაა და პრინციპულიც, თავდაჭერილიც და მორჩილიც, გამბედავიც და

¹ გაფრინდაშვილი რ. მორალური ქცევის ფსიქოლოგიური საფუძვლები. „საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი“. 2006. გვ. 76-77.

შეუპოვარიც და ა. შ., რომელთა გარეშეც მიზანდასახული ქცევის განხორციელება და, მაშასადამე, ადამიანთა წარმატებული მოღვაწეობა შეუძლებელია. თითქმის ყველაფერი, რითაც ამაყობს საზოგადოება, ადამიანის ნებისყოფის წყალობითაა შექმნილი, ვინაიდან კაცობრიობის ისტორიაში ნებისყოფის გარეშე არც ერთი დიდი და სერიოზული საქმე არ გაკეთებულა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. უზნაძე დ. განწყობის ფსიქოლოგია, ტომი IV. „ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.“ 1986 წ.
2. გაფრინდაშვილი რ. მორალური ქცევის ფსიქოლოგიური საფუძვლები. „ტექნიკური უნივერსიტეტი“. 2006.
3. კალანდაძე გ. აფორიზმების ენციკლოპედია. გამომცემლობა ოაზისი, 2006.